

ԱՐԶԱԳԱՆԷՔ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՏԱՄՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

№ 15

ԿԻՐԱԿԻ 23 ՅՈՒՆԻՍԻ 1891

Ներկայ 1891 թ. Մարտից մինչև 1892 Յունվարի 1-ը բաժանորդագրին է ՈՒԹՂ ռուբլի կամ 30 ֆրանկ: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը՝ Թիֆլիզ Վէլիամինովսկի փողոց, քաղաքային Խորհրդատան հանդէպ: Ուրիշ տեղերից պէտք է դիմել՝ Тифлис, Редакция Армянского Иллюстрированного журнала „АРДЗАГАНԷՔ“. Երտասահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien illustré
Առանձին համարի գինը 30 Կ. „A R D Z A G A N G“ Յայտարարութեան բառին 4 Կ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ:—Կոկորդիլոսի արցունքներ: ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:—Գրադարան—ընթերցարան Ախալցխայում: Ջրի պակասութիւնը Թիֆլիզում: Իշ. Թումանեան «Նօվօե օրօզ» լրագրի խմբագիր: Պրօֆ. Դ. Չուբինով: Կրթ. նախարարի շայտարարութիւնը Օրիորդական զինագիւյի ընթացաւարտները: Ռուսերէն մի նոր թերթ: Երաժշտապետ Ռուբէնշտէյն: Վերտուօգների մի խումբ: Ռուս դրամատիքական խումբ: Երտասահմանեան մի հայ լրագրից: Կ. ՊՈՂՍԻՅ:—Յուդարկաւորութիւն Յակոբ Էփ. Պարոնեանի: Հանդէս չուդարկաւորութեան և թաղման Պ. Աղամեանի: Ազգ. սահմանադրութեան 31-րդ տարեդարձը: ՖէլիէՏՈՆ:—Սանասարեան վարժարան—հայկական մի դպրոց գերմանական սկզբունքով: ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ:—Անառակ որդին: ՅԱՅՏԵՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԴԻ ՀՍՅՈՅ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

I.

ԿՈՎՈՐԴԻՆՈՍԻ ԱՐՅՈՒՆՔՆԵՐ

Ինչ օրերի ենք հասել Աստուծոյ աշխարհապարտ զօրութեամբ՝ նոյն ինքն զերայարդ Գրիգոր Արծրունին պաշտպան է հանդիսանում մեր եկեղեցական կարգապետութեան այնպիսի անձանց անբարոյականացնող ազդեցութեան դէմ, որոնց կարգին պատկանում է ներքոյ ստորագրեալը: Քաջ պիտիցուցիք և միջնաբերդի տալիս այն է, որ այս բոլորը կատարվում է յանուն սկզբունքի, վստահի պ. Արծրունին միշտ ղեկավարուել է միմիայն սկզբունքներով, մի հանգամանք, որի վրայ, ինչպէս ինքն է տուած, արդէն մի քսան անգամ մատնանիշ է արել (ինչո՞ւ ալիքան յաճախ) զանազանութեամբ մի քանի ուրիշներէր, կուսակցութեան պատկանող այն մարդկանցից և մինչև անգամ քահանաներից, որոնց համար սկզբունք ասած բանը գոյութիւն չունի: Այս վերջին կարգի մարդկանց համար միմիայն անձնաւորութիւններ կան, հոգատարութիւն բարեկամներ, ազգականների շահերի մասին, իսկ ինքը պ. Արծրունին այս բոլոր բաներից բարձր է կանգնած: Իդուր չէ, որ պ. Արծրունին եւրոպական հրապարակախօսների նախանձի և «Ֆալախանեան երիտասարդութեան» երկրպագութեան տաւրկայ է: Արդարեւ եթէ եղած է կամ կայ երկրազանտի վրայ մի հրապարակախօս, որ երբեք անձնաւորութիւններով չէ ղեկավարուած ալիք անշուշտ պ. Արծրունին է: Ճշմարիտ է, մի փաստ է որ պ. Արծրունին Կերտիսեան գաղափարների հոգաբարձու գաւառալուն պէս սկսեց աշխատել այս հաստատութեան տեսչի պաշտօնը յանձնել իւր եղբայր պ. Անդրէաս Արծրունուն, բայց նա ալիք անում էր ոչ թէ մարդկային բնութեան յատուկ թուութեամբ (նվ կը յանդգնի նորա որ և է թուութեան մասին բերան բաց անել, թէկուզ ալիք եղբայրական սիրոյ պէս ներելի թուութիւն լինէր), ալ յանուն սկզբունքի... արդեօք ո՞ր սկզբունքի, երբեք նա անհրաժեշտ կամ օգտակար էր համարում մի հոգեւոր զրպրոցի ղեկավարութիւնը յանձնել Բիւրեղագրութեան (cristallographie) մի մասնագէտի, որպիսին հանգիստանում էր յարդելի պ. Անդրէաս Արծրունին:

Բարձր Արքայան Մակարը, այն ժա-

մանակուայ թեմական առաջնորդը, անկարող գտնուեցաւ զնահատելու այս ծրագրի վստահութիւնը և «Մշակի» անվերջ չարամիտ յարձակմունքների առարկայ դարձաւ. սակայն ո՞վ կ'յանդգնի այս յարձակմունքների մէջ մի որեւէ անձնական թշնամութիւն նշմարել, մանաւանդ այժմ, երբ, ինչպէս բանից երևում է, միմիայն մամուլի ազատութեան պալատութիւնն է խանդարում պ. Արծրունուն Հայոց եկեղեցուն մի ամբողջ շարք բարենորոգութիւններ պարզելու «ժամանակի պահանջներին համապատասխանող» («Մշակ» № 64): Որքան յայտնի է, այն երկիրներում, ուր մամուլի կատարեալ ազատութիւն է տիրապետում ծառաների կատարած զոգութիւնները եթէ ոչ աւելի զոնեա պակաս չեն քան այն երկիրներում, որոնք մինչև անգամ մամուլ ասած բանը չունին: Եւ ահա այսպէս խելքին զօւ տալով վաղեմի հրապարակախօսը կարծում է ընդլայնացնել մամուլի իրաւասութեան շրջանը:

Եթէ կայ մէկը, որ իրաւունք չունի ցուելու որ եկեղեցական խնդիրների նկատմամբ մամուլի շրջանը ուսմանափակուած էր, ալիք անշուշտ «Մշակին» է: Միմիայն այս հանգամանքի շնորհիւ ընթերցողներից ծածկուած էր մնացել պ. Արծրունու խորին տղիտութիւնը եկեղեցական իրաւարանութեան խնդիրներում, որ այնքան ակնյայտնի եղաւ նորա վերջին յօդուածներում՝ վերաբերեալ ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տեղակալի իրաւունքների հարցին: Եկեղեցական իրաւագիտութեան վերաբերեալ մի ինդրի մասին խօսել և դատել՝ հիմնուելով քաղաքային օրէնսդրութեան մի յօդուածի վրայ - ալիք միանգամայն վախելուց դուրս է մի պրօֆանի (անտեղեակի) համար, որ հնարել է «ժամանակաւոր կաթողիկոսի» տիտղոս տեղակալի համար: Այդ յօդուածի (ռուսաց կայսրութեան օրէնսգրքի XI հատոր մասն առաջին յօդ. 945) բուն միտքն ըմբռնելը պ. Արծրունու կարողութիւնից բարձր է եղել: Թէ այս յօդուածում և թէ ամբողջ «Պալատեանայում», ինչպէս ալիք շատ լաւ բացատրել է պ. Եւանդուկեանը (տե՛ս «Արձագանք» № 14) «ն Բ Խոսք ԶԻՅ Ս. Էջմիածնայ Կաթողիկոսի Գեղարքային հասին: Այդ յօդուածում խօսվում է «ինչպէս նախագահի իրաւունքների հասին, այսինքն մի կոլլեգիական հաստատութեան ատենապետի և ոչ թէ անձի իրաւունքների մասին:

Ոչինչ չէ կարող այն ինքնաշարժութիւնից աւելի ծիծաղաշարժ լինել, որով պ. Արծրունին ապացուցներ առաջ բերելով այն ծառայութիւնների մասին, որ կարող է մատուցանել մամուլը, խոտանում է ինչի ալիք բացաւրել «պալատեանայում» յօդուածների բուն միտքը նոյն իսկ եկեղեցականներին, որոնք, լրագրի ասելով, «անընդունակ են լինում շատ անգամ ճշգրութեամբ ըմբռնելու կանոնադրութեան այս կամ այն յօդուածի իմաստը»: Եթէ ալիք բացատրութիւնները «Մշակի» կատարած 945 յօդուածի մեկնութեանը կընմանին, այն ժամանակը մենք հաւատու ենք, որ այն եկեղեցականներն ևս, որոնք ընդունակ են ճիշդ ըմբռնելու «պալատեանայում» յօդուածները, կըկորցնեն ալիք ընդունակութիւնը, եթէ այնքան անդաւաճ գտնուին, որ հաւատ ընծայեն պ. Արծրունու պէս մի մեկնիչին:

Գիտար չէ վերականգնել այն դատողութիւնների շարքը, որոնք թելադրել են պ. Արծրունուն օրաւորութիւն եղրակացութիւններ անել: Կաթողիկոսի բացակայութեան միջոցին կամ երբ պատրիարքական դահլթախուր է մնում, սինօդում նախաւորում է աւագագոյն անդամը: Իբրեւ նախագահ նա ունի ատենի, կոլլեգիայի ատենապետի սովորական իրաւունքները: Կաթողիկոսն ևս սինօդի նախագահ է. այստեղից պ. Արծրունին այն եղրակացութեանն է հասել, որ ալիք նախագահները միմեանց հաւատար են և իրարից զանազանվում են լիկ այն բանով, որ մէկը նոցանից մշտական է, իսկ միւրը ժամանակաւոր: Ապա այս շաւղով ընթանալով նա ճանապարհին սինօդի նախագահին (որի իրաւունքները «ինչպէս նախագահին» են «ինչպէս» փոխարինել է տեղակալով և ահա այս կերպով անմահացրել է իրան՝ «ժամանակաւոր կաթողիկոսի» պաշտօնը հնարելով: Հաղիւ թէ նա կարողանար ուղասել որ «Արձագանքը» կը տպագրէ և 945 յօդուածի ռուսական բնագիրը, որի մէջ պ. Արծրունին գտել է տեղակալի իրաւունքները, այն ինչ՝ թէ այս յօդուածում թէ ամբողջ պալատեանայում ոչ մի խօսք չկայ տեղակալի մասին: Ինչ որ վերաբերում է սինօդում նախագահողի իրաւունքներին, ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ ալիք իրաւունքները սահմանափակվում են նախագահական գերակշռութեամբ և ապա հաւատար են սինօդի միւս անդամների իրաւունքներին ինչպէս

ամենայն համահաւասար կօլլեղիտյում, ա-
տենում: Միանգամայն անհիմն է պ. Ըր-
ծրունու և այն հաստատութիւնը, թէ տե-
ղակալը իրաւունք ունի լրացնել սինօզի
անդամների թիւը ըստ իւր բարենկատո-
ղութեան: «Պալատենիան» վերապահում է
այդ իրաւունքը միմիայն կաթողիկոսին:
Ահաւասիկ օրէնքի այդ յօդուածի ռուսա-
կան բնագիրը:

Ст 937. На мѣста членовъ Эчмі-
адзинскаго армянно-грегоріанскаго си-
нода патріархъ католикосъ представ-
ляетъ чрезъ министра внутреннихъ
дѣлъ Государю Императору, двухъ на
каждое кандидатовъ *).

Այստեղից հետևում է, որ եթէ գտնը-
վում են մի քանի եկեղեցականներ, որոնք
անընդունակ են ճիշդ ընթանելու պալատե-
նիայի այս կամ այն յօդուածը, չէ պակա-
սում և այնպիսի հրապարակախօս, որ մաս-
նագէտի ոճով խօսում է իրան անյայտ ա-
ռարկաների մասին կամ որ աւելի վատ է,
դիտմամբ սխալանքի մէջ է մտնում իր
ընթերցողներին կեղծ կերպով հիմնուելով
օրէնքների վրայ:

Երբ հարկը պահանջէ մենք կրբանանք
խաղաթղթերը և ցոյց կըտանք ընթեր-
ցողներին, թէ այդ ինչ սկզբունքներ
են, որոնք թելագրում են յարգելի հրա-
պարակախօսին, որ կենաց ժամանակը դա-
սել է իրան սրբերի կարգը, զիմել է ոչ
միայն օրէնքները կեղծելու միջոցին, այլ
և այնպիսի անվայել բամբասանքներին:
Այսպէս պ. Արծրունու կարծիքով բարձր
սրբադան Երեմիայի իրաւունքների խնդի-
րը մենք կասկածի ենք ենթարկում այն
պատճառով, որ Թիֆլիզի նախկին առաջ-
նորդ Արևտակէսը նրա մերձ խորհրդա-
կիցն է: Եթէ մեզ համար կասկածելի են
տեղակալի իրաւանց այն մեկնութիւնները,
որոնք աւելի գոյութիւն ունին «Մշակի»
էջերի վրայ քան իրականութեան մէջ,
այդ բացառապէս ծագում է մեր հայեացք-
ներից առաքելական եկեղեցու դասակար-
գութեան մէջ տիրող իրաւունքների աղ-
բիւրների մասին: Իբրև այսպիսի աղ-
բիւր մենք սուրբ առաքելների կանոն-

ների տիեզերական ժողովների որոշումների
և մեր սուրբ եկեղեցու օրէնքի համաձայն
ընդունում ենք ընդհանուր սգգի բնարու-
թիւնը Սուրբ Հոգու շնորհով սրբադործուած,
և օծումը, որ յաջորդաբար շարունակվում է
Քրիստոսից: Մեր սուրբ եկեղեցու տաճան և
հինգ դարուայ գոյութիւնը, որ իւր դա-
սակարգութեան մէջ (Արքայութեան Աս-
տուծոյ երեք հիմունքներէ՛ց մէկը) պահ-
պանել է իրաւունքների նկատմամբ յա-
ջորդութեան սկզբունքը, ստեղծել է եկե-
ղեցական օրէնքներ, որոնց պարտաւորե-
ցուցիչ նշանակութիւնը հիմնուած է եկե-
ղեցու հաւատացեալների կրօնական ինք-
նաձանաչութեան վրայ: Ահա ինչ աղբիւ-
րից բանիբուն հրապարակախօսը պարտա-
ւոր է եկեղեցու իրաւարանական օրէնք-
ները քաղել: Որովհետև եկեղեցական դա-
սակարգութեան մէջ, տիրացուից սկսած
մինչև կաթողիկոսը, ոչ մի պաշտօն չկայ,
որ ովկիցէ կարողանար սեփականել ի-
րան, հոգևոր իշխանութեան լիշեալ ե-
կեղեցական երկու աղբիւրներից գուրս,
ուստի և պարզ է որ և տեղապահի պաշտօ-
նը պէտք է և կարող է միմիայն այս
կարգով ձեռք բերուել: Աւանդութեամբ
ոսկմանուած է որ տեղապահը նշանակ-
վում է Կաթողիկոսից: Ի Տէր Հանգուցեալ
Կաթողիկոս Մակարը չէ նշանակել իրան
տեղապահ, ահա այն պատճառը, որ տա-
րակուսանքների տեղիք է տալիս: Թէ ար-
դեօք այս կամ այն եպիսկոպոսը բարձր
սրբադան Երեմիայի մտերիմն է թէ ոչ,
այսպիսի մի ծանրակշիռ խնդրում զրօյի
նշանակութիւն ունին:

Իշխան Կոստանդին Բէշթեմա

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

• Մեզ խնդրում տպել հետևեալը.

Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ըն-
կերութեան Ախալցխայի բաժնի Վարչու-
թիւնն առաջիկայ սեպտեմբերին բանա-
լու է քաղաքում հասարակական դրադա-
րան—ընթերցարան, ուստի այսու պատիւ
ունիմ խնդրելու յարգելի Հայ Հեղինակնե-
րին, հրատարակիչներին և ընթերցասէր
Հայ հասարակութեանը, բարեհաճեն նը-
պատտել դրադարան—ընթերցարանին ըն-
թերցանելի գրքերով: Նուիրատուները թող

բարեհաճեն ուղարկել Ընկերութեան տե-
ղական (Ախալցխայի) վարչութեան անու-
նով:

* * *

Թիֆլիզում ջրի սատիկ պակասութիւն
է զգացվում: Քաղաքային Գումայի վերջին
նիստերին հետաքրքրող գլխաւոր խնդիրը
քաղաքի ջրանցքն էր: Բանն այն է, որ
այդ ջրանցքը բաւականաչափ ջուր չէ տա-
լիս քաղաքին, այնպէս որ ոչ միայն այժմ
փողոցները չեն ջրվում, այլ և խմելու
ջուրն էլ պակասում է: Ուստի քաղաքա-
յին վարչութեան կարգադրութեամբ վեր-
ջին ժամանակ բնակիչների մի մասը գործ
է ածում Կուրի կեղտոտ ջուրը, որից հա-
ղիւ ազատվել էինք: Անցեալ շաբաթ Գու-
մայի կողմից ընտրուած մասնաժողովը
քննեց Աւալեան ջրանցքը, չափելով նրա
տուած ջրի քանակութիւնը: Բանից երե-
ւաց, որ մեր ջրանցքը եթէ օր ու գիշեր
անընդհատ ուժով բանի, հազիւ կարող է
400 հազար գոյլ ջուր տալ, այն ինչ նրա
կառուցանող ինժեներները՝ պ. պ. Կոնրադի
և Պրերովի հաշուով պէտք է նա տար ամե-
նաքիչը 480 հազ. գոյլ: Այսպէս թէ այնպէս
Թիֆլիզը ջրի վերաբերմամբ շատ նեղ գրու-
թեան մէջ է, և մեր քաղաքային նախ-
կին վարչութեան արած խոշոր սխալը,
պէտք է այժմ ուղղել մեծ զոհողութիւն-
ներով: Խօսվում է մի ուրիշ լրացուցիչ
ջրանցք կառուցանելու մտին, որ միան-
գամայն անհրաժեշտ է այժմեան «ցամաք»
գրութիւնից ազատվելու համար:

* * *

Ստոյգ աղբիւրներից տեղեկացանք, որ
Թիֆլիզում հրատարակուող «Նովոս Երա-
զրենիե» ամենօրեայ ռուսերէն լրագրի
խմբագրութիւնն անցնում է Հայ ազգի իշ-
Կոնս. Թումանեանի ձեռքը: Այս թերթի
պաշտօնական խմբագիրը ներկայումս պ.
Աւագենսկին է, բայց, ինչպէս յայտնի է,
նա իսկապէս խմբագրում է յայտնի հրա-
պարակախօս պ. Ն. Նիկոլաձէն, որ թեր-
թի գլխաւոր աշխատատեղը և միանգամայն
նրան հոգի և ուղղութիւն տուողն է:
Իշխ. Կ. Թումանեանը «Նով. Երազրենիե»
վերցրել է ներկայ տարուայ յուլիս 1-ից
խմբագրելու, որի համար նա ամսույ 18-
ին գրաւոր պայմանագրութեամբ պարտա-
ւորւում է պ. Նիկոլաձէնի վճարել 20 հա-
զար ռուբլ:

*) «Առ իւրաքանչիւր տեղի Անդամոց Կու-
սաւորչական Հայոց սիւնհոգոսին, Պատրիարքն
ի ձեռն նախարարին ներքին գործոց առաջի
առնէ ԹԱԳԱՌՈՐ Կայսերն գերկուս կանդի-
դատս»:

Յանկանում ենք իշխ. Կոնս. Թուման-
եանին յաջողութիւն, յաւատով, միևնոյն
ժամանակ, որ «Նով. Արագրենի» լրագիրը
նրա խմբագրութեամբ աւելի կը յառաջա-
դիմէ: Եթէ անձնական դործերը պ. Նի-
կոլաձէին չէին թող տալիս ամբողջովին
նուիրուել խմբագրական պաշտօնին, յու-
սով ենք, որ իշխ. Թումանեանը աւելի
կ'նուիրուէ իւր ձեռնարկած դժուար գոր-
ծին, և այն ժամանակ «Նով. Արագրենի»
աւելի խնամքով կը խմբագրուի, քան թէ
մինչև այժմ:

* *

Ս. Պետերբուրգի լրագիրներում կարգում
ենք, որ յունիսի 5-ին, Պետերբուրգում
վախճանուել է պրոֆէսոր Գ. Չուբինովը:
Հանգուցեալը ազգով վրացի էր. ծնուել է
1814 թուին. իւր բարձրագոյն ուսումը
ստացել է Պետերբուրգի համալսարանում,
աւարտել է մեծ յաջողութեամբ: 1840 թ.
արդէն Չուբինովը իրան նուիրեց գիտնա-
կան-գրական դործունէութեան, և այդ
աստղարկի վրայ անուն վստահեց: Նա հա-
մարվում էր որպէս մի հեղինակաւոր անձն
արեւելքի գրականութեան հնազանդութեան
ուսումնասիրութեան դործում և մանա-
ւանդ վրացաբանութեան մէջ:

Հանգուցեալ պրոֆէսորը քաջ ծանօթ
լինելով վրաց գրականութեանը աշխատել
է ծանօթացնել օտարազգիներին իւր մաշ-
րենի երկրի գրականութեան հետ, իսկ միւս
կողմից ջանք է արել մասնակից անել իւր
ազգակից վրացիներին օտար գրականու-
թեան արդիւնքներին:

Այս նպատակով հանգուցեալը ձեռնար-
կել է մի շարք աշխատութիւններ: 50-ա-
կան թուականներին նա հրատարակեց իւր
նշանաւոր աշխատութիւններից մինը՝ ռուս-
վրացերէն բառարանը: Նա կազմել է վրա-
ցերէն լեզուով ռուսաց լեզուի քերական-
ութիւն, և շատ աշխատութիւններ թարգ-
մանել է այդ գրականութիւնից վրացերէն
լեզուով: 1861 թուին հանգուցեալը ստա-
ցաւ Պետերբուրգի համալսարանում արե-
ւելեան լեզուների պրոֆէսորի ամբիօն. 1890
թուին նա դարձաւ հնազանդական ինստի-
տուտի պատուաւոր անդամ: 1890 թուին
տօնեցին հանգուցեալի գործունէութեան 50-
ամեայ յօբելեանը, որի ժամանակ նա ըս-
տացաւ տախնիկ սովէտնիկ — դադտնի
խորհրդականի աստիճանը:

* *

Ռուս լրագիրները հաղորդում են, որ
Կրթութեան նախարարը հետեւեալ յայտա-
րարութիւնն է դրել, որ պէտք է ի ցոյց
գրուի զրազարանների և ընթերցարան-
ների նկատելի տեղերում. «Գլխաւորական
վարչութեան սահմանած կանոնների հա-
մաձայն, միջնակարգ-ուսումնարանական
հաստատութիւնների աշակերտներին թող
չտալու համար արգելուած զրքեր կարգա-
լու, արգելվում է հասարակական գրադա-
րաններից զրքեր տալ նրանց, մինչև որ
գլխաւորական վարչութիւնից թույլտուութիւն
չստացուի. իսկ հասարակական ընթերցա-
րաններ այցելելն այդ աշակերտներին բո-
լորովին թող չէ տրուում: Ի նկատի առ-
նելով, և ընթերցարանների տէրերը պէտք
է առաջնորդուին յիշեալ կանոններով,—
այս կարգադրութիւնը խանգարելուն համար
ամենից առաջ պատասխանատուութեան
կենթարկուին զրազարանների և ընթեր-
ցարանների տէրերը, իսկ իրենց վարչու-
թեան պահանջը չկատարող աշակերտների
վրայ կը հրաւիրուի գլխաւորական վարչու-
թիւնների ուղարկութիւնը:

* *

Թիֆլիզի օրիորդական գիմնազիոնում
այս տարի աւարտել են V II դաստանն ուս-
ման ընթացքն ընդամենը 76 աշակերտու-
հի: Ըստ դասնութեան աւարտողների
թիւը հետեւեալն է, 53 ռուսագաւան, 16
հայագաւան, 1 լիւթերական, 2 կաթօլիկ,
1 մահմեդական և 3 հրէական:

Նայն գիմնազիոնի V III լրացուցիչ դա-
ստանը անցել և ուսուցչութիւնների վկա-
յական են ստացել ընդամենը 54 օրիորդ,
որոնք ըստ դասնութեան բաժանվում են
այսպէս՝ 36 ռուսագաւան 10 հայագաւան,
2 լիւթերական, 6 կաթօլիկ:

Առաջ ենք բերում ուսուցչուհու վկա-
յական ստացած հալ օրիորդների ցուցակը
1) Հ. Մուրթաֆեան, 2) Ա. Ամատունի,
3) Ս. Աւվանեան, 4) Ն. Սունդուկեանց,
4) Ս. Թեմուրազեան, 5) Հ. Տէր-Նիկողա-
յոսեան, 6) Ե. Բաշէտուկ-Մելիքեան, 7)
Մ. Ջաւախեան, 8) Ե. Տէր-Ղուկասեան, 9)
Ա. Թուրայեան և 10) Ա. Տէրունեան:

* *

«Նով. Արագրենի» լրագիրը իբրեւ քա-
ղաքում պտղաւոր լուր, հաղորդում է, որ
մտադրութիւն կայ Թիֆլիզում հրատարա-

կել մի նոր ռուսերէն թերթ: Նոր թեր-
թի հրատարակիչը կը լինի իբրեւ թէ պ.
Ես. Փիթոյեանը, իսկ խմբագիրը Քաղաքա-
յին Վարչութեան անդամ պ. Պ. Իզմայ-
լեանը:

* *

Յունիսի 18-ին Թիֆլիզ եկաւ յայտնի
երաժշտապետ Անտօն Ռուբէնշտէյնը: Նոյն
օրը երեկոյեան յարգելի հիւրը այցելեց
Թիֆլիզի ժողովարանը, ուր նա բաւական
ժամանակ մնաց, ուղարկութեամբ լսելով
ասիական երաժշտութիւնը: Ամսոյս 21-ին
ուրբաթ երեկոյեան Ռուբէնշտէյնի տաղան-
դը յարգողները նրա պատուին մի փառա-
ւոր ճաշկերպութեան Վերայի «Վազա» կոչ-
ուած այգւում: Պ. Ռուբէնշտէյնը Թիֆլի-
զից ուղևորուելու է Կօջօր ամառանոցը,
ուր նա մտադիր է մնալ ամբողջ ամառը
իւր օրու հետ:

* *

Ներկայումս Թիֆլիզի արքունական
թատրոնում նուագահանդէսներ են տալիս
բալայակա (սաղ) ասուած երաժշտական
գործիքի վրայ մի խումբ վերտուօղներ: Այս
խմբի հետ միաժամանակ պատմում է և
յայտնի պատմիչ Վեյները: Թէ «Բալայակա-
կան» ածողները նուագում են դարմանալի
արուեստագիտութեամբ և թէ պ. Վեյները
պատմում է շատ ծիծաղաշարժ, թէ և նրա
պատմածների մեծ մասն արդէն հնացել
են մեզ համար: Նուագողների մէջ առանձ-
նապէս աչքի է ընկնում պ. Արդէնով իւր
վերին աստիճանի վերտուօղական նուա-
դումով:

* *

Առաջիկայ սեզոնից, ինչպէս արդէն
յայտնի է, Թիֆլիզի արքունական թատ-
րոնում այլ ևս օպերային ներկայացումներ
չեն լինելու: Սրա փոխարէն թատրոնական
վարչութիւնը վճռել է պահել զրամատի-
քական խումբ: Վարչութիւնը զխաւոր
կառավարիչ—բեմիսօր է ընտրել յայտնի
եռանդուն Ֆօրկատիին, որ այս օրերս ու-
ղևորվեց Ռուսաստան ապագայ զրամատի-
քական խումբը կազմակերպելու համար:

* *

Արտասահմանի մի հայ լրագրում կար-
գում ենք հետեւեալը.

— Իտալիա և Թիւրքիա միջև համա-

ձայնը թիւն զոյանալու վրայ է առևտրական դաշնագրի նորոգութեան մասին: Խտալիա այժմ մեծ ճիգ կը թափէ իր առևտուր տարածելու թիւրքի մէջ. Տրապիզոնի խտալական հիւպատոս Պր. Ֆրանչիսքոյի մէկ տեղեկագրին նայելով, հայ մեծ վաճառատուն մը սկսած է արդէն Լիքուրիան (խտալական) գտարաններէն շաքար բերել, Մարտէլլի շաքարին հետ մրցելու համար և թէ իր (հիւպատոսին) պաշտպանութեան ներքեւ մի ուրիշ հայ վաճառական ալ յարաբերութեան մտած է Ֆինդաի և Միլանի գործարանատէրներէ հետ:

— «Պրանստի հիւպատոսական օրագրէն» առնուած տեղեկութիւններ կը ցուցնեն որ թիւրքի մէջ անտառները այժմ կը բռնեն 8,600,000 հարիւրակալ տարածութեամբ գետին, այսինքն Եւրոպայի ամբողջ մակերեսին 24%-ը:

Թիւրքի անտառները Աստրիալինը կը հաւասարին և Պրանստինէն 2 միլիոն հարիւրակալ աւելի տեղ բռնած են:

Եթէ այս անտառները օրինաւորապէս շահագործուէին, երկրին համար կարևոր հատկութիւն մը ազդելու կրնային լինել. դժբաղդապէս փոխանակ անդադար ջանք անելու անտառների զարգացման համար, ինչպէս այդ կը լինի ուրիշ պետութիւններէ մէջ, թիւրքի նոյն իսկ չհսկեր որ արդէն եղածները չօչնչանան: Պարբերաբար հրդեհները ամեն տարի անտառի մեծ բաժիններ կը լափեն, խաշնարածներն ալ զիտմամբ կալըն անտառներն շատ տեղ որ ճարակ գտնեն իրենց անասունների: Օրէ օր երկիրը լերկ կը դառնայ և հեղեղները յաճախակի կը պատահին այդ պատճառով, զի ձիւնը գարնան արևէն պաշտպանող մացառ միսկ չէ մնացած շատ տեղ:

— «Մանչէստրը Կարտիանին» ուղղուած մի թղթակցութիւն կը հաւաստէ, թէ Էրզրումի, Վանի, Բաղէշի, Խարբերդի և Տիգրանակերտի նահանգները կը պարունակեն 635,000 հայ, 145,000 ասորի և նեստորական, 12 հազար յոյն, 280,000 քիւրդ գանաղան տեսակէ, 205,000 թիւրք և չերքէզ և 71,000 եզլիլի, գնչու, զղլբաշ և հրեայ:

— Անցեալ օր Սալմաստի բարեկամներէս մէկը ինձ գրում էր ի միջի աչոյ իւր մի նամակով. «Պանդխտութիւն օր ըստ օրէ դատարկում է մեր երկիրը, գիւղերում տղամարդիկ չը

մնացին. . . հարիւրներով գնում են, տասնեակներով չեն վերադառնում և քեզ յայտնի է այն տասնեակներն էլ ինչպէս են վերադառնում: Սա հին է, լսիր նորը. Այժմ, եթէ կարելի է այսպէս ասել, սկսուել է «մանուկների պանդխտութիւն»: Մինչև վերջին ժամանակներ գնում էին դէպի Ռուսաստան 18—20 տարեկան հասակից և շատ քիչ էր պատահում որ 15 տարեկան պատանին հեռանար իւր հայրենիքից, չը նայելով որ վերջինիս հայրն ու եղբայրը Ռուսաստանում լինէին: Ընտանիքի մայրը, այդ մեր հայրենիքի քանդուած օջախի պահպան հրեշտակը, չէր թողնում իւր «մատաղ տղին» դնալ, հեռանալ իրենից մինչև 20-25 տարեկան հասակը և գիտես այդ հասակից արդէն մեր երիտասարդներ մի քանի վաւակի տէր են դառնում. այսպիսով նոքա գնում էին արդէն ընտանիքի տէր և միշտ աչքն ու սիրտ դէպի իրենց «ճէթիկի ձագերուն» էին լինում, ինչպէս ասում են Վանեցիներ: Բայց այժմ արդէն մայրերն անգործնում են օր ըստ օրէ, նոքա աչ ևս չեն կարողանում զիմարել ամուսինների, մեծ զաւակների ստիպմունքներին և «արին արտասունք» թափելով ճանապարհ են դնում 10-15 տարեկան զաւակներին դէպի պանդխտութիւն: Այս քանի օրերում (նամակ գրուած է ապրիլ 24-ին) միայն մեր գիւղից 10—14 հոգի պատանիներ, 8-ից սկսած մինչև 15 տարեկան, գնացին դէպի Ռուսաստան. . . իսկ այդ տեղ ինչ կը լինի այդ դժբաղդների վիճակը, դու կը տեսնես և ինձ գրիր. . . »

Այս տխուր երեւոյթը մօտիկ ապագայում Սալմաստի համար կուենայ իւր սարսափելի հետեւանքը: Միթէ մի ճար չի կայ սրա առաջն առնելու:

Կ. ՊՕԼՍԻՑ

ՅՈՒՂԱՐԿԵԼՈՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՎՈՐ ԷՓ. ՊԱՐՈՆԵԱՆԻ

Ողբացեալ Պարոնեանի յուղարկութիւնը նոյնքան տխուր որքան հանդիսաւոր կերպով կատարուեցաւ երէկ յՕրթագիւղի Յուղարկութեան ստուար բազմութիւնը մը՝ յորում հայ մամուլը, հայ ուսուցչական մարմինն և հայ գրականութիւնը մեծագոյն մասամբ ներկայացեալ էին, փութացած էր այդ համակրելի անձնաւորութեան դադաղին շուրջը: Եկեղեցական դասէն ներկայ էին Գեր. Խորէն Նար. Պէյ արքեպիսկոպոս, Գեր. Գրիգորիս արքեպիսկոպոս Յով.

հաննէսեան, Գեր. Վահրամ եպիսկոպոս Մանկունի, Գեր. Գրիգորիս եպիսկոպոս Ալէքսանդեան, Գեր. Գարեգին՝ եպիսկոպոս Սրուանձտեանց, Արժ. Յակոբ Ծ. վրդ. Աշոտ, Արժ. Իգնատիոս Ծ. վրդ. Յիշէճեան, և բազմաթիւ քահանայք:

Պատրիարքական Փոխանորդ Գեր. Գէորգ Ծ. վրդ. Իւթիւճեան, ի զիմաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր եկած էր իբրեւ սղակիր:

Եկեղեցին լուսազարդուած էր շքեղապէս և սպառշահ հանդիսաւորութեամբ: Այս մասին Թաղական Խորհրդոյ կողմէ մը և է գոհողութիւն չէր խնայուած:

Գեր. Նար. Պէյ Սրբազան խօսեցաւ դամբանականը, յուզեալ շեշտերով նկարագրելով Պարոնեանի կեանքն, հանձնելով հրապարակաբար թիւններն ու անգուգական գրիչն, որով ձաղկած էր մոլութիւններն ու վնասակար նորութիւնները՝ միշտ բարենպաստակ ոգւով մը և ազնիւ վզացումներէ առաջնորդեալ: Թէև Պարոնեան մեռաւ, ըսաւ քարոզիչ Սրբազանը, սակայն իւր գործեր անմահ կը մնան և պէտք է զիտնալ օգտուել անոր թողած արդար քննադատութիւններէն, որպէս զի կարենայ հանդարտ հանգչիլ իւր գերեզմանին մէջ: Եթէ Պարոնեան երկար ապրէր, յարեց, կարելի է տեսնէր որ իւր ինչ ինչ գաղափարք սակաւ ինչ չափազանցեալ էին. բայց մահը ժամանակ չթողուց այսմ: Պարոնեան ունեցած էր իւր հակառակորդներ, բայց ամենքն ալ պէտք է խոնարհին այս գերեզմանին առջև և յարգեն նորա չիշատակը: Ակնարկելով նորա համեստ կացութեան, Գեր. քարոզիչն ըսաւ թէ՛ Պարոնեան ստուերի մէջ ծնած էր և ստուերի մէջ մեռաւ, և այս առթիւ չիշեց հանդուցելոյն տարաբաղդ աչրին և երկու որք զաւակներն՝ որք իրենց անհուն սգոյն մէջ՝ նիւթական ապահով կացութենէ մը բոլորովին զուրկ բլլալու դառնութիւնն ալ ունէին:

Յաւարտ դամբանականին, դադաղն հանուելով տաճարէն, զրուեցաւ եկեղեցւոյ պարտիզին մէջ, ուր հանդուցելոյն մտերմներէն Յովհաննէս Էփէնտի Սեթեան՝ խորապէս զգածեալ՝ կարգաց հետեւեալ դամբանականը.

«Հայ ազգն այսօր կ'ընէ արդարեւ անդարմանելի մի կորուստ: Հայ Ալիօնս Քառն ոչ ևս է. ոչ ևս է Պարոնեան, մեզ ամենուս սիրելի երգիծաբան զրազէտն: Այս դադաղ աւելի քան երբէք մահաբոյր խորհուրդներ կը ներշնչէ չիս. կը զգամ թէ մեծ աղէտքի մ'առջև կը գտնուիմ: Այս մեռեալին վրայ կայ բան մ'որ սարսուռ կը ազդէ. մեր ընկերական վիճակին մի գոհն է այն, զո՛հ այնու մանաւանդ ողբալի, զի կը թուի ինձ թէ դժուարին չէր նօթձել նմա կեանքն

որում կը բաղձար անձկադին, և որ դեռևս անժխտելի օգտակարութիւն պիտի ունենար մեր ամենուս համար զուարթախոհ երգիծաբանի կեանքն, զոր վարեց հակառակ այնքան խոչընդոտներու, հակառակ այնքան դժուարութեանց և դառն յուսախաբութեանց. և սակայն տեսանք զնա որ, զանազան ժամանակաց մէջ, հրաժարեցաւ իւր տենչանաց առարկայէն, զգաց զի ուժասպառ կը լինէր այն անհաւասար մարտին մէջ, զոր իրեն դէմ կը մղէին պարագայք և մեր անխնայարտ մթնոլորտ: Այլ կտրէ, առանց խղճի խալթի, ըսել թէ Պարոնեան կենաց համար պաշարին մէջ հարկաւոր անվեհերութիւնն և քաջութիւնն չունեցաւ:

Այն յուզմունքն իսկ զոր զգացին մեր յաւէտ ողբացեալ Պարոնեանի բարեկամներն, ինչ կը ըսեմ, ոչ միայն բարեկամներն, այլ ամեն անունք որ կարգացած էին զինքն:

Ամենեքին այնչափ քաջ կը ճանաչէր զՊարոնեան, որ աւելորդ կը համարիմ մի առ մի պատմել ձեզ այն ծառայութիւնքն զոր մատուցած է ազգին իւր յաճախ ընդմիջեալ գրական զործունէութեան զանազան ժամանակամիջոցներուն: Մեղքի, Թարգմանի, Լայի, Խնդրի, Ճեմարաններու մէջ, Առաջին ջոհումը մէջ, և կարգ մը ուրիշ զուարթախոհական գրուածոց մէջ, տեսած էք Պարոնեանի հոգին: Ուղիւ և հաւատարիմ միտք, բարեկամ ճշմարտութեան, պատրաստ ամեն վայրկեան իւր պոռոկատիկ զրչաւ ձաղկելու անհեթեթութիւնքն և զեղծմունք, արդարութեան և ուղղութեան ակոյտեան, որ, ամեն անգամ երբ խնդիր էր անիրաւ և նենգաւոր փոքրիկութեանց վրայ որ արդար դատին դէմ կը յարձակէին ի մարտ պատերազմի, առաջինն ինքն էր պատնէշին վրայ, անկողմնակալ գրագետ, որ չէր խնայեր բնաւ ոչ մի կուսակցութեան, ոչ մի անձնականութեան, ոչ մի մարմնոց, երբ անիրաւը տեսնէր զնոսա անկարող ըսել որ ինչ միանգամ չէր ճշմարիտ. ըսելով այն բառերն ոգելից որ կ'ամբօխեն, որ ընդերկար մտածել կուտան, որ ծիծաղել կուտան մտադիւր, երբ իսկ խնդիր է նենգութեան վրայ որոց գիծակը կը պատառուի, կամ ոչնչութեան վրայ որ ի վեր կը հանուի, զինուելով երբեմն յոբնաղային այն ցասմամբ որ այնչափ գեղեցիկ կը յարգարէր զնա, անձնուէր և անկեղծ բարեկամ, բարեհամբոյր բնաւորութիւն: Նախադասելով տաժանօք, անհնարին տաժանօք այլ ուղղութեամբ իւր ապրուստն հոգալ քան երբէք մեղանչել ճշմարտութեան, որ իւր կուռքն էր, ահա այսպէս եղաւ Պարոնեան: Զուարթախոհ այն գրագիտաց ընտանիքէն էր որ, երբ կարգաս զնոսա, են զուարթ

և քրքիջ բառնալու բաղձանք կուտան քեզ, և որ, երբ մերձեցան նոցա և ունկն զնես նոցա սրտին, ողբն են և տրտունջ և գոռիւն որ կը բարձրանան ընդդէմ ամենայնի, որ է փոքրոգի, նենգ ու կեղծ, անիրաւ և ունայնամիտ: Ընտանիքէն էր այն արիասիրտ անձնաւորութեանց, որ թաւիշէ են իւրեանց զիրքերու մէջ, զի կ'ուսուցանեն և կ'հրահանգեն խնդարով և ծաղր շարժելով, և որ պոռոկատէ են, երբ երթաս ունկն զնես նոցա սրտի բաբախմանց, որ լի է հոգերով:

Նւ ըսել թէ, այնչափ օժտեալ այդ հրահանգիչ, այդ շինիչ կարողութեամբ, ստիտուեցաւ Պարոնեան զրազիտի զրիչն փշրել խորտակել՝ հաշուակալի փետուրն ձեռք առնելու համար, փետուր որ կը խոստանար հաց, եթէ միայն ինքն ալ խոստանար նմա չգործածել զնա թուշելու:

Հէք Պարոնեան, եղբայր մեր սիրելի, երբ մեկնիս ի մէնջ այնպէս ցաւազին, թող տուր, թող տուր ինձ որ ըսեմ ձեզ թէ որչափ անհուն մորմոքով կը կսկծամ: Այդ, ինչպէս կը թողուս զաւակներդ, այն սիրասուն զաւակներդ. նոցա շնորհն, նոցա գեղն, նոցա մեղոյշ և խելացի խօսքերն ալ չկրցան արգիլել զքեզ մեռնելէ. քո զաւակներն կը մտածէին և ըսիր ինձ երեկոյ մը, յորտ ամիս յառաջ, «Զաւակներս, էհ, ազգին համար քիչ մը բան եթէ ըրի, զաւակներս թերեւ կը հոգան»: Այդ, պիտի հոգան զաւակներդ, հէք բարեկամ. պաշտպան և բարեկամ ձեռն պիտի կարկառին թշուառ ամուսնոյդ: Արդէն քո ազնիւ բարեկամք՝ Պէրպլեան և Մէլպուրեան աշտմէն իսկ կը ստանձնեն շարունակել քո վաղադրաւ հայրութիւն: Այլ քո կորուստն, քո անդրաձ մեկնումն, ով պիտի դարմանէ այս աղէտքն զարհուրելի»:

Ոչ նուազ յուզմամբ դամբանալան մը արտասանեց նաև Յակոբ Էփէնտի Գուրգէն: Աւստի իւր խօսքից ամփոփումն.

«Այն՝ զորոց դադաղը շրջապատած էմք խորապէս վշտացեալ՝ կոչուեցաւ Յակոբ Պարոնեան, 1840 ին ծնած յԱնդրիանուպոլիս՝ աշակերտած էր տեղւոյն ազգային վարժարանին իբր երեք տարի, 1855-58, մինչև երջանկալիշատակ Տ. Ներսէս Պատրիարք, զեռ յայնժամ աշխարհական, կը դասախօսէր չիշեալ վարժարանի մէջ: 1868-ին զգացած էր իւր կոչումն՝ հրատարակելով զառաջին Առաջին Երեւելի անունեալ աշխատասիրութիւնն: Իբրև հրապարակագիր, այդ թուականէն սկսեալ հետզհետէ փայլեցաւ Պարոնեան. աշխատակցեցաւ նախ Յարութիւն Սվաճեանի, առաջին երգիծական թերթի խմբագրին. ազգային և բանասիրական ամէն

կերպ խնդրոց վրայ հրատարակեց լուրջ յօդուածներ, որք թէ տեղական և թէ Նովկասեան մամուլ մէջ գտան մեծ ընդունելութիւն: Հայ բանասէրք և ընդհանրապէս ամէն կարգի բնութեցողք կը լափէին Պարոնեանի գրուածներն, մանաւանդ Թարգմանի և Լայի մէջ Առաջին Զոյքն և Մեծագոյն Մարգարէն անմահ գործեր են ամէն ժամանակի համար և երգիծական հանճարոց հոյակապ ճնունդք, որք պատիւ կը բերեն ազգային գրականութեան: Պարոնեանի եզակի հանճարն, որ մանաւանդ փայլած է իւր ճիւղին մէջ, համակրանաց և յարգանաց արժանի կացուցած էր զինքն յայն հայ ժողովրդեան, որ իրաւամբ կ'ողբաց զնա այսօր իբրև կորուստ անդարմանելի:

Իբր չիսնամաց կը մեկնի նա ի մէնջ թողւով այսի կինն և երկու որբեր անչափահաս և անտէրունչ. այլ մեծ մխիթարութիւն մ'է տեսնել կազմութիւնն այն մասնաժողովին որ, ընդ նախադաժութեամբ Գեր. Պատրիարքական փոխանորդ Տօր, յանձն առած է հանդանակութիւն մ'ընել ի խնամս աշուոյն և երկու որբոց որք ըստ ամենայնի կարօտ են բարեսէր անձանց օժանդակութեան: Ազգային դպրութեան քսան և հինգամեայ աշխատաւորի մը կարօտ ընտանեաց համար կ'արժէ անշուշտ ազգովին նպաստել զէթ ի պատիւ իւր հանճարոյն, որ այնքան պատուաբեր եղաւ հայ գրականութեան»:

Ներկայք յուզմամբ և պատկառութեամբ ունկնդրեցին այս ատենաբանութեանց, չետ որոց հանդիսաւոր թափոր կազմուելով, դադաղն առաջնորդուեցաւ զիւղին դերեզմանատունը: Դադաղին ծոպերը բռնած էին դաստիարակք ոմանք և այլ ազգայինք: Դադաղին կը հետնէին՝ իբր սգակիր, բացի Պատր. Գեր. փոխանորդ Տօրէն, Արժ. Յովհաննէս Ծ. վարդապետ Արշարունի, Արժ. Դաբրէլ Ծ. վարդապետ Ալեքանդրեան, Օրթագիւղի աւագերէց Արժ. Տ. Սահակ Ա. քահանայ Տէր-Սարգսեան, մօտաւոր ազգականք հանգուցելոյն և Աղրիանուպոլսեցի ազգայնոց խումբ մը:

Թաղումը կատարուեցաւ զիւղին գերեզմանատունն և Պարոնեանի մարմինն ամփոփուեցաւ մեռելոց այդ հանգարտիկ բնակարանի մէկ անկիւնը, տխուր և մենաւոր: Յուզարկաւորք, առ հասարակ դառնակսկիծ սրտիւ վերադարձան յուզարկաւորութեան, աղօթելով նորահոգուոյն հանգստեան համար և օրհնելով չիշատակն այդ պատուական անձին:

Պատրիարքական Գեր. Փոխանորդ Հայրն

ՓԱՆԳՐԱՆ ՄԵՆՈՒՄԵՐ ԱՄՈՒՆՍԿԷՏ—ՆԿԱՐԱՆԵՐԻ

(Պատկեր Դ օր է ի)

հետեւեալ նամակն ուղղած էր Օրթաղիւղի Գեր. քարոզչին.

Գեր. Տ. Վահրամ Սրբազան Եպիսկոպոս բարեխնամ քարոզիչ. Արթ. Աւագ քահանայ և Մեծ. Ատենապետ Է. Պատ. Թաղ. խորհրդոյ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ. Օրթաղիւղի

Ամեն. Ս. Պատրիարք հայրն ցաւօք սրտի լսեց զդոյժ մահուան ազգային նշանաւոր դրագէտ ուսուցիչ-խմբագիր Յակոբ Էլէնտի Պատենանի:

Նորին Բ. Սրբազնութեան հրամանաւ փութամբ գրել Ձերումդ Սրբազնութեան և Պատ. Խորհրդոյդ զի ի պատիւ չիշատակի ողբացեալ հանգուցելոյն, նորա յուզարկաւորութեան և թաղման հանդիսի վայելչութեան մասին չըխնայուի որ և է ջանք և զոհողութիւն առանց փոխարինութեան մականկալութեան թէ վերաբերմամբ հոգեւորական դասու և թէ Եկեղեցւոյ:

Անտարակոյս գոյով թէ Գեր. Սրբազնութիւն Ձեր՝ հանգերձ Թաղ. խորհրդոյ պատուարժան անդամակցօք՝ արդէն իսկ կը հաճիք սիրաշօժար ի գործ դնել այս մասին հարկ եղած կարեւոր տնօրէնութիւններն առ ի պատուելի զչիշատակ նշանաւոր բազմաշխատ դրագէտին և ի մխիթարութիւն նորա դժբաղդ ընտանեաց:

Մնամբ Գեր. Սրբազնութեանդ խորին չարգանօք

Պատրիարքական Փոխարք
ԳԵՂՈՐԳ Վ. ԻԽԹԻՒՃԵԱՆ

27 մայիս 1891

Հ Ա Ն Դ Ի Ս

ՅՈՒՂԱՐԿԱՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԹԱՂԱՐԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆԻ

Ողբացեալ Ադամեանի յուզարկաւորութիւնն ու թաղումը կատարուեցան երեկ իւր անուան ու հռչակին արժանավայել հանդիսիւ և ցաւակցութեան ընդհանուր ցոյցերով:

Ըստ կանխագոյն ծանուցման, առաւօտեան ժամը երկուքին պատարագ մատուցուեցաւ Բերաչի Ս. Աստուածածին Եկեղեցոյ մէջ, ի Սաղմոս-Աղմոս: Հայ հոգիմէականաց պատրիարքական փոխանորդ Կարապետ Եպիսկոպոս Այա-նեան՝ շրջապատեալ բազմաթիւ վարդապետներէ՝ ներկայ էր արարողութեան, ի դիմաց Ագաբեան Պատրիարքին: Եկեղեցական դասուն մէջ կը նշմարուէին, Վենետիկոյ Մխիթարեան միաբաններէն՝ Հ. Օգոստինոս Վ. Գուլյումեան, Հ.

Դրիգորիս Վ. Մէրճանեան, Հ. Դաւիթ Վ. Նազարէթեան, Հ. Յուսիկ Վ. Մէհրապեան, Հ. Սերովբէ Վ. Ապտուլահ և այլք: Պատարագիչըն էր Հ. Յովհաննէս Վ. Աբիկեան:

Թաւաղատ դադողը դրուած էր տաճարին մէջտեղ, սե մահաբեմի մը վրայ, շրջապատեալ ջահերով ու ծածկուած բազմաթիւ պառնկներով և խաչերով Եկեղեցւոյն լցուած էր խուռն բազմութեամբ, յորմ կը նշմարուէին նաև օտարազգիք, ի մէջ այլոց ուսական դեսպանատան թարգմաններէն ս. Մայքով, հիւպատոսարանի առաջին քարտուղար Պ. Պրէստիւրաթէնսքի, զինուորական պաշտօնեայ՝ զնդապետ Կալինին, ուսական հիւանդանոցի բժշկապետ Տօքթ. Զէյնուդին-Է և Տօքթ. Բէլէսքով, որ դարձանաւ էր զԱդամեան: Վերնատունը կալին բազմաթիւ ընտանիքներ և հանգուցեալի սպաւոր քոչը՝ Տիկին Թաւճեան, ընկերակցութեամբ ազգակա-նաց և բարեկամուհեաց:

Յաւարտ պատարագին, Վենետիկոյ Մխիթարեան միաբանութեան բազմահմուտ անդամ Հ. Դաւիթ Վ. Նազարէթեան հետեւեալ զրաւոր դամբանական արտասանեց.

«Եթէ երկու բան կը ներկայացնէ միշտ մեր մտացն առջև դադալ մի, անցաւորն և անանցը, Պետրոս Ադամեանի՝ տարածած վաղամե-ոիկ գրուեալ մեր Սիրելոյն վրայ կատարուած այս տի ուր՝ բալց կրօնական մխիթարութեամբ ի յուզարկաւորութեան հանդիսը՝ զօրաւորա-յոյն կերպով կը լիւնցնէ մեզ գնոյն:

Ճիշեալ այն աչքերն՝ որք բոց կ'ար-ձակէին ըստ աթիւն և կայծակն, այն դէմքն և կերպարանք խամրեալ և թարշամեալ, որ է զի վսեմ էր, է զի ահաւոր, և երբեմն քաղցր՝ մինչև զմայլեցնելու չափ, և ամենայն կրից առ ժամեաց ճշգրիտ նմանահան ներկայացուցիչ, անձկալի ընելու համար գնոյնս և կամ ի որ-շելի. այն բազուկն, այն գլուխ, և բովանդակ այն անձն որ ոգի էր, եռանդն բոլոր, բովան-դակ զգացումն, և զոգցես օթարան վնճին, գեղեցիկն և գերաստիճանին չամենայնի, աստ է մեր աչացն առջև. լուռ, այն, անկենդան, անշնչացեալ, աւանդ, յոյժ տարածած . . . և ահաւասիկ անցաւորն — Իսկ որ ի զգացալի լուծեան մարմնոյն կը խօսի և բարձրաբար-բաւ կը հնչեցնէ իւր խօսքը, իւր ազդեցու-թիւնը, և անմոռանալի կ'ընէ մեզ զինքը, իւր մեծ տաղանդը, կ'ընեմ, և հեզահամբոյր բնա-ւորութիւնը, անկեղծ և անշահասկը մտերմու-թիւնը, գործունեաց կեանքը, բարձր և չքնա-ղաղիւտ արհեստագիտի մի զրոշմը, զոր կը կրէ ինքեան և անջինջ կը թողու՝ մեզ ի փառս, մեր տոհմային պատմութեան մէջ. և ճշմարիտ

քրիստոնեայ իմաստասիրի նման համակամ հա-բերութիւնը դասն հիւանդութեան անհնարին ցաւոց մէջ. միով բանիւ՝ իւր Աստուածասէր, խոնարհ և բարեպաշտ կեանքը, որով Արարչին տուած բազմազումար քան բարբ բանեցուց՝ շահագործեց, յօգուտ և ի վայելուչ զբօսանս մարդկութեան, յօգոտ և ի պարծանս Ազգիս և ի քաջալեր, և աւանդեց զայն դարձեալ ի ձեռս Արարչին, իբրև բեռնաբերձ ակադճուն նաև մի չաջողակ հոգով փութանակի մտնելով առաջաստալից իւր նաւահանգստին մէջ . . . ահաւասիկ անանցն, անմահական: «Կատա-րեալ ի սակաւուն ելից զժամանակս երկայնս»:

Այժմ եթէ քննադատել և զովաբանել զբեց ուզէի ես, ո՞վ Ադամեան, Մխիթարեան աշա-կերտ, միայն ըստ նիւթականին, ըստ աշխար-հի, միայն դրաղիտական տեսութեամբ, իբրև կենսագրութիւնը ընող ոք, իբրև յօգուածա-գիր մի, պէտք էր ըսէի թէ լուսաւոր աստղ մի հանձարոց փայլեցար մեր մէջ և կարճ շրջանիդ մէջ անջինջ՝ մանաւանդ թէ ջինջ և ոսկեշող հետք մը թողուցիր զինի, պէտք էր ըսէի թէ հանձարեղ արհեստագիտ մի եղար, դասակից վեհից, և աննման վերջին ժամանա-կացս մէջ, և ի տեսակից ի վեր քան զԿուստա, քան զՍալմիսի, քան զԲոսսի, Մոտենա, և կը համարձակիմ իսկ ըսելու ի վեր քան զԿարրիք և քան զԴաւիթ, մի մի պարծանք Անդղիոց և Գաղղիոց ի վերջ անցեալ դարու և ի սկիզբն ներկայիս. պիտի ըսէի թէ իբրև կենդանի ար-ձան մը, շնչելով փոխ առ փոխ լսանդ՝ ահ և զմայլանք, ամենայն երևէջիւք, աստիճանաւո-րութեամբ, նրբութեամբ և պառշաճ չարափո-փոխ նորութեամբ, գաշնաւորութեամբ կերպա-րանքիդ և ձայնիդ, որ կարծես թէ շատ ան-գամ երգ մ'էր և մեղեդի, ըստ վկայութեան առ հասարակ ի քեզ հիացողաց. իբրև Լաչուկո-նի արձան մի, իբրև բարձր՝ գեղեցիկ և ընտիր արհեստի կենդանի օրինակ, արժանի. էին քո մէն մի ներկայանալու հանդիսավայրի վրայ նո-րանոր Աստիճաններու, առանձին առանձին հա-տորաց, բացասելով՝ զգալի ընելու համար ար-ուեստիդ մեծութիւնը և անգուգական արդիւն-քը:

Թարմ և զուարթ էր քեզ համար միշտ կեանքն. շատ աւելի մեծ կը տեսնեմ ես զքեզ յայտոսիկ՝ քան ի կերպարանելու ճշգիւ զՕթէլլոյ և զՄաքսիթ, և զնմանիս, հրաշա-լիք հանձարոց այնմ, որ հեղեղ է իմաստից, զիւտից և կրից, բարոյական ոսկեհանք ման-սպառ, դասարան իմն և գերագոյն վարժապետ, որով շնչուեր են և յոր սրբեր և փայլեցուցեր են շփմամբ իրենց միտքն ու հանձար՝ քեզ նը-

ման շատ վեհ անձինք, գրչի և արուեստի:

Այսպէս ահա ճշմարիտ մեծ հանճարն և արուեստ անբաժան է ի Կրօնից և յաստուածասիրութենէ, նա մանաւանդ ի նմա կը գտնէ իւր աղբիւրը, իւր ոյժը, իւր բորբոքումը:

Մաղթեմք ուրեմն երկնից, եղբարք, մեր ամենասիրելի հանճարեղ Ազգակցին վերջին չարգանաց և սիրոյ ողջոյնը պաշտելնուս ժամանակ, աստուածային պաշտամբք միսիթաքեալ և իրեն անմահական արդեամբքն և օրինակաւ զօրացեալ, մաղթենք, կ'ըսեմ, երկնից նորանոր այսպիսի ծնունդներ արուեստից, պարճանք Ազգիս:

Եկեղեցւոյն մէջ «տան կարգը» կատարուելէ յետոյ, ընդ նախագահութեամբ Ասլանեան եպիսկոպոսի, դազադն հանդիսիւ զուրս հանուեցաւ եկեղեցիէն և փոխադրուեցաւ Ս. Յովհանն Ոսկեբերան եկեղեցին: Թէև մեռելակիր կառք մը պատրաստուած էր, սակայն Ադամեանի արուեստագիտական հանճարին հիացող ու համակող խումբ մը ազնիւ երիտասարդներ գլխաւորաբար հաջ գերասանք Մնակեան խումբին, նախամեծար սեպեցին իրենց ուսոց սրայ բարձեալ տանիլ նորա դազադը:

Ոսկեբերան եկեղեցւոյն մէջ մեռելական արարողութիւնք կատարուելէ յետոյ, նոյն եկեղեցւոյ բակին մէջ Յովհաննէս Էփ. Սէթեան քերթուած մը արտասանեց ողբացեալ Ադամեանի դազադին վրայ, որ ապա զուրս հանուեցաւ այս անգամ աւելի շքեղ թափօրով: Յուդարկաւորաց բազմութիւնն հետզհետէ ստուարացած էր, այնպէս որ բացի քառասունի չափ կառքերէ, որք անոնց մեծ մասը փոխադրեցին ի Քիչլի, հարկւրաւոր անձինք հետիոտն հետեւեցան: դազադին մինչև այդ հեռաւոր գերեզմանատունը:

Երիտասարդաց խումբն, յորս բաւական թուով դպրոցական ուսանողներ ալ կաշին, դարձեալ չ'ուզեց որ մեռելակիր կառքին մէջ դրուի դազադն և իւր ուսոց վրայ՝ փոխ ի փոխ՝ բարձեալ տարաւ զայն մինչև Բանկալթի: Դազադին առջևէն կ'ընթանային՝ Մնակեանի գերասանական խումբին նուագածուք՝ սգոյ քայլերդ մը նուագելով, որ տխրութեամբ կը համակէր այս արդէն կարի տխուր թափօրին մայնակցող բոլոր յուդարկաւորները: Մնակեանի ամբողջ խումբն ինչպէս նաև օտարազգի արուեստագէտք կը հետեւէին իրենց սիրեցեալ արուեստակցի դազադին:

Դպրոցական սանունք կը տանէին պսակներ ու ծաղկեայ խաչեր զորս նուիրած էին՝

Թաշճեան ընտանիք

Ադամեան ընտանիք

Վասիլեան ընտանիք

Զնորհքեան ընտանիք

Սևեան ընտանիք

Ի դիմաց Վենետիկ Միսիթաքեանց՝ իրենց աշակերտին (յախճապակեայ խաչ)

Ռուս բարեկամք (դեսպանատունէն զրկուած)

Մնակեան խումբ

Լուսարարեան Գրիգոր

Տիւրկէրեան

Տիրան Յակոբեան

Մէրհամէթճեան

Տօնապետեան

և այլք:

Գատըզլուղի Միսիթաքեան վարժարանին նախկին սաներէն Պ. Արմենակ Իբէկեան կը կրէր այդ վարժարանի տեսչութեան կողմէ զըրկուած խաչ մը:

Դազադին ծոպերը բռնած էին Յովհաննէս Էփէնտի Սագբլեան, Եղիա Էփէնտի Տէմիրճիպաշեան, Էմմանուէլ Էփէնտի Շապեան և յուդարկաւորութեան ներկայ ռուսերէն չորսը:

Սգակիր էին Լորենճիոս Էփ. Ադամեան՝ իւր որդւոյն Անտօն Էփ. ի հետ: Թաշճեան եղբարք, Վասիլեան եղբարք և այլ մերձաւոր ազգականք:

Ս. Յակոբայ հիւանդանոցին առջև, որոյ մատրան զանգակը կը հնչէր ի պատիւ հանգուցելոյն, թափօրը կանդ առաւ և հոգաբարձութեան կողմէ խաչ մը գրուեցաւ դազադին վրայ:

Ռուսական հիւանդանոցին առջև, ի նշան— Թաշ, ուր տարաբաղուն Ադամեան անցուցած էր իւր կենաց վերջին մի քանի ամիսներն, այնքան մարդասիրութեամբ խնամուելով, կեցած էին այդ հաստատութեան ներքին բժիշկը, գթութեան քոչրեր և հիւանդապահք, որք հետիոտն հետեւեցան դազադին մինչև ի գերեզմանատուն:

Թափօրը կանգ առաւ նաև Վիէննայի Մըխիթարեանց վանքի առջև, ուր կեցած էին վարդապետք և ուսանողք, որք, սլասկ մը դրին դազադին վրայ և հ. Նիկողայոս վարդապետը, այդ վանուց մեծաւորը, հոգւոց արտասանեց: Վանուց պարտիզին եզրը, որ կը գտնուի Քիտակ ճանբուն երկայնութեամբ, կարգաւ կեցած էին նաև վարժարանին սանունք, ի նշան չարգանաց և ցաւակցութեան:

Ժամ 5 1/2-ին թափօրն հասաւ Քիչլիի գերեզմանատունն, ուր՝ փափկանկատ հոգածութեամբ մը բարեչիշատակ Պէշիկթաշեանի դամբարանին կից պատրաստուած էր գերեզմանն ողբացեալ Ադամեանին: Բաց ի արանց խումբն

բազմութենէն, որ համախմբուած էր անդ, եկած էին նաև Տիկնայք՝ Մատակեան, Կուրիճան, Օրիորդք Միւհէնտիսեան, Օրիորդք Մառի Թօսունեան և Գալիանէ Ալլալեան և այլ ազնիւ տիկնայք և օրիորդք՝ ուզելով իրենց արցունքը խառնել յուդարկաւորաց արցունքին և անզուգական արուեստագիտին մինչև հուսկ յետին բնակարանն հետևիլ նորա դազադին: Նոյնպէս հանգուցելոյն ընտանիքէն, Տիկ. Լ. Ադամեան և Օր. Ադամեան:

Մեռելական արարողութենէն յետոյ, Եղիա Էփէնտի Տէմիրճիպաշեան՝ խորապէս զգացեալ սրտաշուշ գամբանական մը արտասարեց, որ խոր տպաւորութիւն մը գործեց բոլոր ներկայից վրայ: Տէմիրճիպաշեան Էփէնտիին յաջորդեց հաջ գերասանական մարմնոյն երիցագոյն անգամներէն՝ Ս. Էքշեան Էփէնտի, որ անձնական յիշատակներով խառն գեղեցիկ դամբանական մը խօսեցաւ: Ապա, Էմմանուէլ Էփէնտի Շապեան, յուզեալ շեշտերով արտասանեց քերթուած մը՝ ի հաջ Պէշիկթաշեան, Կուրիճան, Կուրիճան:

Երբ աւարտուեցան դամբանականք, առնթեր դազադի վաղամեռիկ ողբերգութիւն, որուն անշնչացեալ մարմինը վաշտեան մը ետքը պիտի իջուցուէր փոսին մէջ, բոլոր գէմքեր համակուած էին դառնակակիւ տրտմութեամբ և ամեն աչքէ արցունք կը հոսէին: Այս սրտաշուշութիւն աւելի ևս սաստկացաւ, երբ բացին դազադին կափարիչը, և երիտասարդ պատկերահան մը Պ. Ննովք Նազարեան ուրուագծեց մեռելակիր գէմքը՝ լուսանկարի վերածուելու համար:

Ռուսական հիւանդանոցի գթութեան քոչրերը՝ ծնրադիր կ'աղօթէին՝ երկիւղածութեամբ համբուրելով դազադին եզրը. յուդարկաւորաց շատերը հետեւեցան անոնց օրինակին:

Յետ այս վերջին չարգանաց, դազադն իջուցուեցաւ ի հող, զոր ծածկեցին պսակներն ու խաչերն, և յուդարկաւորք մեկնեցան գերեզմանատունէն, անկեղծ սգոյ և տրտմութեան զգացումներով, մեռելոց աղջ մեծատարած ու ամաչի բնակարանի մենաւոր մէկ անկիւնը՝ Պէշիկթաշեանի դամբարանի ստուերին տակ առանձին թողլով համայնից սիրելի Ադամեանը, իւր յաւիտենական հանգստարանին մէջ:

(ԱՐԱՅԻՔԻ)

—Կ. Պօլիս, մայիսի 30/11 յունիսի մեզ գրում են.

«Անցեալ կիրակի տեղի ունեցաւ Ս. Փրկչի ազգային Հիւանդանոցի պարտիզին մէջ Սահմանադրութեան 31-րդ տարեդարձի հանդէսը:

Պէտք է զիտնայ որ հետզհետէ կիցնայ այս մեծ հանդէս իր նշանակութենէն և կ' դառնայ դժուարական մի պտուղ: Այս տարի բոլորովին անշուք կատարուեցաւ այս հանդէս՝ ոչ պատրիարք կար նախագահ, ոչ ալ եկեղեցականներ, պաշտօնեայք և երեսփոխանք հաճած էին ներկայ գտնուելու այս հանդիսին որ բուն իսկ իրենց պաշտօնավարութեան օրէնքն և ճնունդ տուողն է: «Արեւելք» լրագիրը շատ խճողուն և շուշուղուն ներկայացուցած էր այս հանդէս, մինչդեռ հանդիսին ներկայ եղող մը չէր կրնար խորապէս չցաւիլ այն պակասութեան, որով լրագիր մը չեղածը կիրականացունէ և կը չափազանցէ իրերը: Կրճիկեանէն, Ալէքսանդրեան եպիսկոպոսէն և վահան վարդապետէն զատ ոչ ոք կար պաշտօնական անձ, մինչդեռ լրագիրը իրարու ետեւէ կը շարէ եկեղեցական հարք, քահանայք, երեսփոխանք ոմանք ևլն. իբր ներկայ եղող: Լրագիրը կըսէ որ Ալէքսանդրեան եպիսկոպոսը շրջապատեալ եկեղեցականներէ զնաց ճաշէ վերջ հանդիսանալու պատրաստեալ տեղը, մինչդեռ ոչ մի եկեղեցական չկար իւր շուրջ, ետեւէն կուգային միայն 9—10 ոստիկանական պաշտօնեայք:

Ֆ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

ՍԱՆՍԱՐԵԱՆԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻ ԴՊՐՈՅ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՍԱՀՐՈՒՆԲՈՎ

Դոյն: Իրմանտ Կառման

(Beilage Zur Allgemeinen Zeitung № 98)

Ջարուհակութիւն և վերջ *)

Վարժարանն ունի նաև մի աղարագ: Բարդաւաճան վերին աստիճանի կարօտ մի երկրի համար երկրագործութեան և անասնապահութեան ունեցած նշանակութիւնը հասկանալով՝ վճռուած էր յատուկ երկրագործական ուսումնարան բանալ: Սակայն տաճկական կառավարութիւնը մերժեց վարժարանի ծրագրի այդ տեսակ ընդարձակումն: Առհասարակ երևում է, որ վարժարանը բարձրագոյն պաշտպանութիւն վայելելու բախտը չ'ունի: Մինչև անգամ որոշ կարգապահութիւններ կան, ու-

րոնցով վարժարանի բարգաւաճումն յատկապէս սահմանափակուած է: Այսպէս ի միջի այլոց արդելուած է աշակերտներ ընդունել որոշեալ թուից առաւել: Բնութեան տեսարանների նկարելն էլ խոտութեամբ արգելուած է: Ինքն ըստ ինքեան տաճկական տէրութեան շահը պիտի սղահանջէր երկրի կրթական հաստատութիւններին ամենայն հնարաւոր պաշտպանութիւնը ցոյց տալ, որովհետև կրթութեան շրնորհիւ միայն կարող է ժողովուրդն ու երկիրը բարեկեցութեան բարձրագոյն աստիճանին հասնել:

Երբ ես հոկտեմբերի 3-ին ընկերակցութեամբ Գոկտոր Սատի, հայկական վարժարանի պարտէզը մտայ, աջ կողմից, մի ընդարձակ դաշիւնից, որի պատուհանները բաց էին, բաղնիցին ականջիս գերմանական եղանակի ձայներ: Այդտեղ մի ամբողջ աշակերտական երաժիշտների խումբ լարաւոր դորժիքներով մեծ սիրով և հասկացողութեամբ վարժուում էր:

Մենք զիմեցինք սիրուն գորգերով զարդարած ուսուցչական խորհրդի սենեակը և այդտեղ ծանօթացայ ես վարժարանի տեսուչների, Արուսեանի, Մադաթեանի և Սողիկեանի հետ: Մի ժամու չափ շահագրգիռ խօսակցութիւնից յետոյ առաջնորդութեամբ իմ նոր բարեկամներիս տեսայ դպրոցի ընդարձակ և լուսաւոր դասարանները, զեղեցիկ ննջարանները և գերմանական տաւաղով զարդարուած վառարան խոհանոցը. աջքի անցրի զրադարանը, բնադիտական ժողովածուները, մարդարանը և արհեստանոցը: Գրատանը կախուած էր վարժարանի հիմնադիր Մրկրտիչ Սանասարեանի մեծադիր պատկերը. ծաղիկներ, պսակներ և լայնատերև հիւռուածներ խառն սղոյ նշաններով և ձօներով շրջապատուած էին պատկերն սղոյ աղնիւ մարդու, որ այդտեղ Էրզրումում իւր համար մի անգուղտիկ և գեղեցիկ արձան է կանգնել: Նորա լիշատակը գեռ շատ սերունդների պէտք է սիրով պահպանեն: Մահը նորան գեռուս նոր էր քանի մի ամիս առաջ, 31-ին մարտի 1890 թուին Փարիզում յափշտակել:

Սանասարեանը ծնուած է 1818 թ. 22-ին տպրիլի Թիֆլիզում: Իւր կրթութիւնը ստացել է նա մայրենի քաղաքի հայկական դպրանոցում: Առաջ նա գրագիր էր մի վաճառականի մօտ ամսական 18 ռուբլով, բայց իւր բնածին ընդունակութեան

շնորհիւ բարձրացաւ մինչև Վոլգայի նաւագնացութեան ընկերութեան նախագահի աստիճանին: Երբ նաւթը հանդէս եկաւ, նա ընկերութեան բոլոր նաւերը այդ արդիւնաբեր վաճառելիքի տեղափոխութեան լարմարեցրեց և գրանով իւր ընկերութեան ահագին արդիւնք ապահովեց: Նա նշանաւոր հարստութիւն գիգեց, ամուրի մընաց և իւր բոլոր կարողութիւնը դորձ գրաւ հայկական երիտասարդութեան կրթութեանը և իւր ազգի մէջ քաղաքակրթութեան տարածման վերայ: Վերջինշեալ երեք տեսուչները նորա ծախքով են ունել Գերմանիայում:

Եօթնամեայ ուսանողութիւնից յետոյ առիթ ունեցան սոքա հանդիպելու իւրեանց բարերարին, որին դեռ ևս չէին տեսել:

Այդ հանդիպումն պէտք է այս չորս անձանց առաւել սերտ կապած լինի միմեանց: «Մենք նորան պաշտում ենք միշտ» ասում էր ինձ Արուսեանը:

Սանասարեանի նախնական ձգտումն էր ուսուցիչներ պատրաստել: Նա ուղարկեց բազմաթիւ երիտասարդներ Զուրիցիա և Գերմանիա: Տասն և երկու մարդ կրթուել են գերմանական վարժարաններում, ութը նրանցից գործում են իւրեանց հայրենիքի զանազան մասներում, երեքը Էրզրումում, իսկ մէկը վախճանուած է: Վարժարանը հիմնուեցաւ 1880 թուին:

Այժմ գոյրոցն ունի 130 աշակերտ, որոնցից 32 հոգի ձրիաթոշակ են, իսկ մնացածները վճարում են ամենայն բանի տարեկան 20 տաճկական ոսկի: Վարժարանի ծախքը հոգացուած է կտակած գումարի տոկոսով և աշակերտների թոշակով:

Դպրոցի տարեկան ելքն ու մուտքն հաւասար է 3600 տաճկական ոսկու: Դրամագլխի տոկոսի մի որոշեալ մասը նշանակած է վարժարանի սաներից մի քանիսին Գերմանիա ուղարկելու համար, որպէս զի ուսուցչական խմբից պակասողներին տեղը հնար լինի լրացնել: Արուսեան վարժարանի այժմեան տեղը եկեղեցուն է պատկանում, և ժողովուրդը տարեկան 100 ոսկի վարձ է ստանում, ուստի շուտով կամենում են դպրոցի համար սեփական մի շէնք շինել: Սանասարեանը կազմել է մի շատ ընդարձակ մատենադարան, ուր ամփոփուած են ամենայն հայկական ազգին վերաբերող գրքերը: Այս մատենադարանը բարերարի մահուանից յետոյ վարժարանին է մնացել, բայց դեռևս Պետերբուրգումն

*) Տես «Երձագանք» № 14.

է պահուում, որովհետեւ տաճկական կառավարութիւնը իրաւունք չէ տալիս կաթին փոխադրել: Միայն մի անգամ, այն է՝ 1885-ին կարողացաւ հայկական վարժարանի հիմնադիրը տեսնել իւր հիմնարկութիւնը: Նա այդպէս արագութեամբ բարգաւաճած տեսնելով իւր դպրոցը մի մանկան պէս ուրախացել էր:

Իմ նախնիքաց տարուան ուղևորութեան ժամանակ Փոքր-Ասիայում, Քուրդստանում և Հայաստանում բազմաթիւ առիթներ եմ ունեցել օտարների առաջնորդութեամբ ղեկավարող վարժարաններ տեսնելու: Այսպէս օրինակ տեսած եմ ամերիկական քարոզիչների դպրոցները Ադա—Բաղարում, Կեսարիայում և Խարբերդում: Սխալուած կլինենք, եթէ կարծենք, որ քարոզիչների դործը Տաճկաստանում քրիստոնէութիւն դարձնելն է. երբեք պատահած իսկ չէ, որ մի մահմեդական մկրտուէր քրիստոնեայ:

Քարոզիչները դործում են քրիստոնէից մէջ և այն էլ ոչ թէ նորանց սրէէ դաւանութեան փոխելու նպատակով (¹), այլ ժողովրդի հոգեկան և բարոյական կրթութեան նպատակով համար: Նորանք այս մասին վերաբերութեամբ առաւելապէս այն պատճառով են կարողանում մեծ բարիքներ անել, որովհետեւ տաճկական ժողովրդական դպրոցները զեռ շատ ստոր դարգացման աստիճանի վրայ են գտնուում: Յոյն բնակիչները զովելի ջանքով իրենք են հոգում իւրեանց կրթական գործի մասին: Կարնոյ Սանասարեան վարժարանը մի ապացոյց է, որ և հայ ժողովուրդն ըսկոել է իւր սեփական միջոցներով դպրոցներ բանալ. ¹) Ինձ մեծ հաճութիւն պատճառեց ուղևորութեանս արևելեան սահմանում զերմանական հոգով այսպիսի դպրոցի հանդիպելս, միայն գաղղիական և ամերիկական ներդործութեան հետքեր տեսնելուց յետոյ:

Թող այս տեղերս զերմանացոց հետաքրքրութիւնը Սանասարեանի հիմնարկութեան համար զարթուցանելու ոյժն ունենան և թող այդ հետաքրքրութիւնը սիրալիր օժանդակութեամբ դուցէ զրքեր և ուսումնական պիտոյքներ ուղարկուելով արտաշայտուին:

¹) Հեղինակին ծանօթ չեն, ինչպէս երևում է, հայկական եկեղեցական դպրոցներն ու դասական ընկերութիւնների վարժարանները: Թարգմ.

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

Ա Ն Ա Ռ Ա Կ Ո Ր Դ Ի Ն

(Տէս պատկեր երես 227)

Քրիստոնէութեան ամենաբարձր բարոյական ոյժը ներման մէջ է: Ներել յանցաւորին, ներել թշնամուն, սերել իսկ թշնամուն — ահա մարդկային այն բարձր առաքելութիւնները, որոց չըհասաւ հին տշխարհը: Հին կտակարանը յանցաւորին ներել չըզրիտէ: «Աստուած վրեժխնդիր եմ ես», ասում է Մովսէսի Աստուածը: «Սիրեցէք զթշնամիս ձեր» — ասում է Քրիստոսը: Ո՛րքան տարբերութիւն: Ներելու համար սիրել պէտք է, իսկ սէրը — Աւետարանի հիմնաքարն է:

Մարդկութեան սիրով լցուած Աստուածային Վարդապետը ուրիշ աւելի սրտաշարժ ու ազդու օրինակ չէր կարող բերել զղջացողի ներումը մարդոց քարացած սրտերի մէջ թափանցելու համար, քան «Անառակ որդու առակը»: Մինչ արցունք շարժվում է սիրտդ, երբ քեզուքդ կըրկնում ես որդեսէր հօր յնծութեան աղաղակը, երբ նա իւր փուճ, անառակ բայց զղջացող որդուն կըքթին է սեղմում ասեւրով՝ «Հնէք զեզն պարարակ ... զի որ»

զին իմ այս կորուսեալ էր և գտաւ, մեռեալ էր և յարեալ...»:

Փոքրաթիւ են ժամանակակից այն նրկարիչները, որանք սրբազան պատմութեան թեմաները այնպէս վսեմ և ազդու կերպով կենդանացրել են կտաւի վերայ: Կօրնելիուսի, Օվերբէկի, Դելակրուալի, Դելաուօշի և Ալմա—Տադէմայի անունների շարքում Դիւստաւ Դօրէշը ամենապատկառելի տեղերից մինն է բռնում: Ո՛րքան բնական, պարզ բայց ազդու է այդ ճերմամակավարս ծերուկի դէմքը, որ ուրախութեան էքստազի մէջ աչքը երկինք յառած դէպի կուրծքն վեր քաշում իւր ոտքերին փարուած զղջացող որդուն: Բաւական է մի անգամ նայել պատկերին և նա ձեր մէջ յաւիտեան անջինջ կը տպաւորուի և ձեզ միշտ կը լիշեցնէ, որ պէտք է ներել, ներել, ներել:

Հանճարեղ նկարիչները քիչ չեն նրկատել բարքերի բարուքման ու բարբարոս սրտերի մեղմանալուն, փասն զի աչքով տեսածը մնալուն է:

Յ. Լ.

Խմբագիր՝ ԱՅԿԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Տնօրէն՝ Ն. ՅԵՐՈՅ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԸՆ ԶՈՐ ԳՐԳԵՐԸ. —

	Ռ. Կ.
ԱՏՐՊԵՏԵԱՆ, Ղուշան, օպերա երեք արարուածով	1 —
ԲԱՐԻՈՒԴԱՐԵԱՆՅ Գ., Բարեպաշտ մարդիկ, առակ չափահասների համար	60 —
ԷԴԻՐԷՆ—ԼԷՓԼԷՐ, Մրցումն Հասարակութեան հետ	40 —
ԼԵՐՄՈՆԴՈՒՄ, Դեւ, պատկերներով	30 —
≈ Դիմակահանգէս, գրամա չորս արարուածով	50 —
ՈՒԻԴԱ, Յեց. վէպ	80 —
ՏԷՐ—ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՅ ԸԺ. (Թիֆլիսեցի), Հանրամատչելի բժշկարան I տետր	70 —

ГЮГО В., Человекъ который смѣется	2 —
ЛЕСЕВИЧЪ, Что такое научная философія?—Этюдъ	2 —
МАРКОВЪ, Путешествіе по святой землѣ	2 25
СМАЙЛЬСЪ, Умъ и энергія	1 50
ХОДСКІЙ, Земля и земледѣлецъ. Экономическое изслѣдованіе 2 т.	5 —

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ի
Ե Ի Վ Ա Ճ Ա Ռ Ի Ո Ւ Մ Է
ԿԵՆԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ
ԿԱՐՆՈՅ ԳԵՂԹԸ

պատմական տեսութիւն

Գլխաւոր Գրաւոր

(Սրտատպած «Արձագանք» շաբաթաթերթից)

Գինն է 10 ԿՈՊԵԿ:

Թիֆլիզի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութեան Հրատարակութեամբ լոյս տեսան հետևեալ գրքայինները.

1. Եօհաննա Սպիրի «Վարդ — Բէպին», գերմ. թարգ. Ի. Յ. գինն է 10 կոպէկ:

2. Կոմս Լ. Տոլստոյի «Աստուած գիտէ արդարն ու մեղաւորը, բայց դատաստանը շուտ էի անում», թարգմ. Մ. Ա. գինն է 7 կոպէկ:

3. Դ. Վալդեյի «Հաւատարիմ Սովետ-րին», հնդկական վէպ, գերմ. թարգմանեց Փ. Վարդանեան: Գինն է 10 կոպէկ:

Վաճառվում են կենդրոնական գրավաճառանոցում:

Լոյս տեսաւ և ապահոված բանդերով ուղարկուեց բոլոր բաժանորդներին

ՀԱՆՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ԲԺՇԿԱՐԱՆԻ

Առաջին հատորի ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՏՐԱԿԸ. Բովանդակութիւն: — Ազգ. — Յառաջաբան. — Միկրօբներ. — Դէզինֆեկցիական միջոցներ և նրանց գործածութեան եղանակը. — Սրնթաց վարակիչ կարմրախտներ: 1) Քուլթէշ (скарлатина). 2) Կարմրուկ (корь). 3) Կեղծ կարմրուկ (краснуха). 4) Ծաղիկ (оспа). 5) Ծաղիկ պատուաստումը (оспопрививание). 6) Քրծաղիկ (ветряная оспа). 7) Քուլթէշ, կարմրուկ ու ծաղիկ հիւանդութիւնների գլխաւոր որոշիչ չատկութիւնները. 8) Կարմիր քամի (рожа). 9) Բժաւոր տիֆ (сыпной тиф):

Առաջին տետրակի գինն է 70 կոպ. ամենայն տեղ: Մի օրինակ պահանջողները փողի փոխարէն կարող են ուղարկել երեսուն և հինգ հատ երկու կոպէկանոց մարկա:

«Հանրամատչելի բժշկարանը» կը հրատարակուի երկու հատորով, իւրաքանչիւր հատորը բաղկացած կը լինի 22—23 տպագրական թերթից (44 տող իւրաքանչիւր երեսում 6½ կվադրատ տողերի երկարութիւնը, № 10 տառով):

Բաժանորդագրութիւնը շարունակվում է. 45 թերթից 720 երեսից բաղկացած երկու հատորի գինը ԵՐԵՔ ԼՈՒՐԸ Է: Մեր բաժանորդները հրատարակութիւնը կը ստանան մաս-մաս 5—8 թերթ իւրաքանչիւր տետրակում:

Առանձին տետրակները կը վաճառուեն թերթը 10—15 կոպ. հաշուելով:

Մեր հասցէն. Вь гор. Тифлисъ, Доктору Медицины Григорию Никитичу Теръ-Григорьянцъ, Саперная улица, № 7.

2—1

Բժշկապետ Գրիգոր Տէր-Գրիգորեանց (Թիֆլիսեցի):

Հ Ա Շ Ո Ւ Ե Կ Շ Ի Ռ
Թ Ի Ֆ Լ Ի Ջ Ի Ա Ռ Ե Ի Տ Ր Ա Կ Ա Ն Բ Ա Ն Կ Ա Յ Ի
91-րդ Յունիսի 1891

Պ Ա Հ Ա Ն Ջ Ք	Թիֆլիզում		Բաք. և Բաթ. բաժնում.		Ընդամենը	
1. Դրամարկը (առձեռն թղթագր.) .	237,909	53	147,195	50	385,405	03
2. Ընթացիկ հաշիւ Պետ. Բանկ. Բ. .	948,000	—	101,000	—	1,049,000	—
3. Զեղջ. (Disconto) մուրհ. երկու ստոր.	2,417,916	56	1,018,199	22	3,436,115	78
4. Զեղջ. մուրհ. մի ստոր. ապահ. ապ.	—	—	1,000	—	1,000	—
5. Զեղջ. սոկ. թղ., կտրօնների և ալյւն	12,190	45	2,935	02	15,125	47
6. Փոխատուութիւն գրաւականով՝						
ա) Պետութ. ապահ. սոկ. թղ.	1,099,931	81	416,717	—	1,516,648	81
բ) " " " " " "	331,194	—	6,835	—	338,029	—
գ) ապրանքները.	—	—	93,242	—	93,242	—
դ) Ոսկուց և արծաթի	—	—	7,581	15	7,581	15
7. Բանկայի պատկանեալ սոկ. թղ. .	619,928	94	119,278	46	739,206	40
8. Ոսկի և արտաս. փոխանակագրեր .	31,271	80	10,483	01	41,754	81
9. Թղթակիցներ՝						
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	4,429,885	12	—	—	4,429,885	12
բ) Բանկայի հաշիւը (Nostro)	3,792,698	55	—	—	3,792,698	55
10. Բաժինների հաշիւը կենդրոնական վարչութեան հետ	485,146	74	—	—	485,146	74
Կենդրոնական վարչութեան հա- շիւը բաժինների հետ	—	—	165,018	42	165,018	42
11. Բողոքուած մուրհակներ	10,746	98	1,000	—	11,746	98
12. Պայմանաժ. անցուցած փոխառ.	10,556	—	9,605	—	20,161	—
13. Ընթացիկ ծախսեր	22,006	56	13,917	03	35,923	59
14. Կանկարաւոր և սկզբն. ծախսեր .	2,761	94	3,302	50	6,064	44
15. Յետ ստացուելիք ծախսեր	10,683	83	3,695	52	14,379	35
Բ. Ա.	14,492,828	81	2,121,304	83	16,614,133	64

Պ Ա Ր Տ Ք	Թիֆլիզում		Բաք. և Բաթ. բաժնում.		Ընդամենը	
1. Հիմնական գրամագլուխ	1,000,000	—	—	—	1,000,000	—
2. Պահեստի գրամագլուխ	191,665	21	—	—	191,665	21
3. Դրամական աւանդներ՝						
ա) Պայմանաժամով	2,588,148	—	393,623	—	2,981,771	—
բ) Գրանց.	328,757	—	55,430	—	384,187	—
գ) Ընթացիկ հաշուով. հասարակ	1,412,889	76	935,280	17	2,348,169	93
դ) " " սկզբնական	—	—	144,069	14	144,069	14
4. Թղթակիցներ՝						
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	4,684,219	53	—	—	4,684,219	53
բ) Բանկայի հաշիւը (Nostro)	3,856,091	35	—	—	3,856,091	35
5. Բաժինների հաշիւը կենդրոնական վարչութեան հետ	—	—	483,349	69	483,349	69
Կենդրոնական վարչութեան հա- շիւը բաժինների հետ	151,121	91	—	—	151,121	91
6. Բանկայի բաժնետոմսերու անվճար կտրօնների բաշիւը	11,344	60	—	—	11,344	60
7. 2վճարուած սոկոսներ աւանդնե- րի, ընթացիկ հաշիւների և ալյ գործողութիւնների	76,896	98	22,991	76	99,888	74
8. Ստացուած սոկոսներ և յանձնա- րարականներ.	126,849	86	58,753	29	185,603	15
9. Փոխանցիկ գումարներ	64,844	61	27,807	78	92,652	39
Բ. Ա.	14,492,828	81	2,121,304	83	16,614,133	64